

Det räcker Herod

Om bildning i vår tid

| av J

I

Den engelske patienten i Michael Ondaatjes bok med samma namn är ett gott exempel på bildning. Han läser en enda bok, Herodotos *Historia*. Boken har han alltid med sig. Det verkar som han alltid haft boken med sig. (En utgåva från 1800-talet. Det förefaller vara en engelsk översättning, vilket är märkligt, eftersom han egentligen är ungrare.) Samtidigt är den hans dagbok: han gör anteckningar, klistrar in stycken från andra böcker, bevarar personligt betydelsefulla fotografier och brev i den. (Därför sväller boken ut på mitten till nästan den dubbla tjockleken.) På sina resor i Nordafrika slår han upp i sin Herodotos för att få besked om folk och platser. Den gamle blir hans läromästare, förtrogne och sällskap. Han är beundransvärt sparsmakad, den engelske patienten. En bok under ett liv. *Timeo hominem unius libri*, lär visserligen Thomas av Aquino ha sagt; ungefär: jag fruktar enboksmänniskan. Okej, en – men en Herodotos.

Vad är då, närmare bestämt, bildning? Det är som om kännedomen om den håller på att försvinna i det svenska samhället. Det har visserligen talats en hel del om behovet av bildning på senare tid; men då med så många reservationer och krumbukter. Bildning skall vi ha, men det får inte vara den gamla bildningen; ty den ledde till snobism och skapade skillnader mellan människor. Ja, den var helt enkelt inte riktigt demokratisk. Den surögda blicken underifrån. I svenskan finns till och med ett särskilt ord som ger uttryck för denna attityd: finkultur (uttalas med ett föraktfullt dröjande vid i:et); en riktig knölpåk. Det lär finnas samhällen där det är annorlunda. Där man anser att bildning är något fint och till och med värd en smula respekt. Där bildningshungriga och -törstiga barn inte trakasseras i skolan. Där till och med politikerna inte är helt främmande för den. Ja, jag vet ju inte hur mycken tillit man skall sätta till sådana uppgifter, men det sägs att det finns sådana samhällen.

r med en fotos

m bildning i annan tid.

sson

II

Det är en i grunden felaktig och farlig uppfattning att det skulle finnas en gammal och högfärdig bildning, som numera är obsolet, och en modern och mer demokratisk variant. En liknande vanföreställning framförs tyvärr i Bernt Gustavssons *Bildning i vår tid*, en verkligt angelägen bok. Det finns bildning och det finns obildning, liksom det finns klokhets och dumhet, mod och feghet, rättträdighet och uselhet. Däremot är det inte helt lätt att ge en enkel definition av bildning.

Man kan tala om bildning i olika avseenden, som begrepp, som teori och till och med som utopi. Föreställningen om ett samhälle genomsyrat av bildning är det väl få som numera omfattar, åtminstone i någon annan än en mycket basal mening; den har successivt utmönstrats under 1900-talet, märkligen nog i takt med att demokratiseringen har framskridit. Under hela 1800-talet omgavs dock bildningen av detta utopiska skimmer, närd av en allmän utvecklingsoptimism, på grundvalen av materiella och vetenskapliga framsteg. Bildningen som teori florerar däremot i högsta grad fortfarande och kanske är det så den numera är mest bekant. Det är det abstrakta begreppet om bildning. Teorier om bildning började utformas i Tyskland i början av 1800-talet, av skolmästaren Pestalozzi, universitetsbyggaren Wilhelm von Humboldt och andra. I denna form har bildningen levt kvar, även i Sverige: som tankar och texter, tagna på entreprenad av pedagoger och idéhistoriker, och som krydda till de statliga skolutredningarnas husmanskost.

Intressantare än bildning som teori är bildning som upplevelse. Här har vi fattat något väsentligare. Det är svårt att definiera bildning, men har man mött en bildad person känner man precis dess innebörd. Över det mötet vilar en helgdagsstämning. Man inser vad människan kan vara, en insikt som lätt fördunklas i vardagens jämngråa töcken. Som upplevelse är bildningen gammal,

Den engelske patienten. FOTO: Phil Bray/Pressens Bild

mycket äldre än till exempel Goethe, för att ta en vanlig referenspunkt. Dess väsentliga element var bekanta under antiken. Fördjupad blir den sedan under medeltiden och renässansen. Bildningen som upplevelse finns dokumenterad redan i det gamla Rom: vi känner till vissa romares förhållande till grekerna. Känslan av underlägsenhet. Att vara skolpojke ännu som mogen man. Ständiga studier: Ciceros passion. Men även hans självmedvetande: man kan göra efter grekernas bedrifter, det går att höja sig till deras nivå. Denna så att säga vertikala relation återkommer i medeltidens syn på *auctores*, de mönsterbildande grekiska och latinska författarna, såväl stilistiska som moraliska auktoriteter. Det handlar om *imitatio*, efterföljelse, men även efterliknelse. Med en omtyckt metafor: man behöver inte nöja sig med att bara samla nektar – man kan göra egen honung. Med kristendomen får efterföljelsen också en djupare mening. Att följa efter Kristus. Det personliga förhållandet får ett helt annat allvar. Det gäller inget mindre än den egna själens räddning. Hos Eckhart och andra tyska medeltidsmystiker har ordet bildning sina rötter. Det behöves ett nytt ord för processen när själen går Kristus till mötes. Ordet bilda har här att göra med tanken på människan som Guds avbild. Just vid denna tid blir det personliga förhållandet viktigt även vid studiet av de hedniska auktorerna. Humanister som Petrarca och Colluccio Salutati läser Ciceros brev och möter den inte alltid så imponerande, men alltid fascinerande, personen bakom de ojämförliga skrifterna. När senare ordet bildning populariseras i slutet av 1700-talet (och tas upp i svenskan) är bildningens förutsättningar på väg att förändras, och inte bara till det bättre.

Vissa grundelement i bildningen går likväl att peka ut. Här finns en *reflekterande* tillägnelse, ett spel med den egna själen som insats. Herkules vid vägskalet, gång på gång. Men även en andlig kapitalism. Samla skatter, men inte på jorden. Bildning förutsätter även mönster. Ingen kan bilda sig på egen hand. Att ha auktoriteter är viktigt, vill man inte erkänna de bästa, så underkastar man sig de sämre. Därför är det en välsignelse att det finns klassiker, att tiden har gjort ett urval av det bästa. Det gäller bara att se upp: en klassiker är ofta sämre ju nyare den är. För det behövs just reflekterande tillägnelse. Vidare kräver bildningen en strävan mot perfektion. Har man inte för avsikt att fullända sig, att göra det bästa möjliga av sina mänskliga möjligheter, så har man inte tagit spelet på allvar. Och är man inte beredd till en total insats, så blir utfallet ringa eller ingenting alls.

Till slut sker all bildning på basis av mötet. Det personliga bildar som ingenting annat. Man lär sig, om inte

allt, så åtminstone det bästa, av andra personer. Genom att till en början beundra och lyda, sedan efterlikna och tävla med dem. Man når kanske inte alltid så långt som till att bli deras like, nå väl, att beundra kan vara gott nog.

III

Bildningen har många aspekter, vissa passar det demokratiska samhället, andra bygger på andra normer än de här förekommande. Det har sina historiska orsaker: bildningen har inte utformats i demokratiska miljöer. Ligger inte här huvudanledningen till att bildningen i vår tid av många uppfattas som problematisk? Utgångspunkten verkar vara att allting måste kunna legitimeras såsom demokratiskt, och om bildningen inte är demokratisk, ja, då har den inte något värde. Men då glömmar man att det finns mycket i samhället som inte är demokratiskt, men som vi sätter stort värde på. Kärleken till familjen är något högst exklusivt för att ta ett exempel.

På så sätt kan man hos bildningen på en rad punkter ta fasta på skilda, skenbart motsägelsefulla sidor. Paradoxen försvinner emellertid så fort man upphör att skära till bildningen efter en politisk schablon.

Sålunda kräver förvisso bildning frihet. Att i frihet tillägna sig kulturen är viktigt för att man skall kunna göra den till sin egendom. Enligt en i bildningssam-

manhang vanlig idé skall människan forma sig själv i frihet. Men lika ofrånkomliga är sådana ting som auktoritet, hierarki och lydnad. Man får acceptera att det alltid finns de som i något avseende vet bättre, har mer erfarenhet och är dugligare, och att de

därför bör stå över en själv. Det är klokhet att foga sig i denna ordning. Då kan man också själv sträva mot att nå högre nivåer i dessa avseenden. Uppfostran, med andra ord. Friheten har också sina naturliga gränser och balanseras av att det finns vissa givna mänskliga egenskaper som skall odlas.

Till bildning hör också tolerans och vidsynthet. Men likafullt måste man själv inta en ståndpunkt. Ett väsentligt moment i bildningen är just att nå fram till en egen ståndpunkt, att på grundval av egen och andras erfarenhet nå fram till något om vilket man kan säga: det här tror jag på eller det här är värdefullt. Här står jag. Att i alla situationer vara relativistisk och skeptisk är däremot som att springa i ett ekorrhjul. Föga utvecklande. Det vittnar om att man inte tar saker och ting på tillräckligt allvar eller inte förmår göra en insats. Men då kan man heller inte vinna något.

Vetande hör samman med bildning, naturligtvis. Att läsa mycket är särskilt viktigt. Det sägs att vi lever i ett kunskapssamhälle. Höga förväntningar fästs vid infor-

Att i alla situationer vara relativistisk och skeptisk är däremot som att springa i ett ekorrhjul.

mationsteknologin. Myndigheterna bedriver informationskampanjer. Hur mycket är det vi verkligen förstår egentligen? Vi översköls av en informationsflod, mot vilken vi snarare borde bygga skyddsvallar. Förståelse hänger samman med tillägnelse. Många konsumerar böcker utan att tillägna sig dem. Men de ser imponerande ut i bokhyllan.

Allmänbildning ses som något eftersträvansvärt och likställs ibland med bildning. Det är berömvärt att ha kunskaper på många områden och att via dagstidningar, radio och television följa med vad som händer i världen. Men bildningen kräver icke desto mindre koncentration, en viss slutenhet kring den självvalda uppgiften. Att regelbundet vända sig inåt och att ägna sig åt kontemplation är minst lika betydelsefullt som att ständigt vara öppen för nyheter. Det är bara så den nödvändiga självständigheten kan upprätthållas. Det är bara så det egna andliga djupet kan lodas.

IV

Så har det öppna samhället sina principer som inte alltid sammanfaller med bildningens. Bildningen har väl alltid varit ett marginalfenomen i alla samhällen, även om dess status har varierat vid olika tider och platser. Förmodligen har den aldrig varit högre än i Tyskland före 1933, ett sjunket Atlantis, och i få moderna västerländska samhällen så låg som i dagens Sverige. Av naturliga skäl har betoningen efter andra världskriget legat på med-

borgarnas demokratiska fostran. I enlighet härmed skall skolan utgå från grundläggande demokratiska värderingar. Det sägs till och med i den utredning som kallas *Skola för bildning* (SOU 1992:94) att en "skola för alla, där bildningsarbetet är huvudsak, har aldrig funnits". Det må vara. Men det skall till svagt utvecklat realitetssinne i förening med obotlig optimism för att man skall tro att dagens skola skall kunna förverkliga något som tidigare aldrig har funnits i historien. Ej heller vid universiteten har bildningen en fast förankring. Vad man har kallat "Humboldtuniversitetet", där forskning och fritt lärande stod i centrum, är enligt samstämmiga vittnesmål snart historia blott. Nedsärningarna drabbar också bildningen. När allt färre lärare skall ta hand om allt fler studenter blir möjligheterna för bildande möten begränsade. Och till massmedia är det fåfängt att knyta några förhoppningar. Striden om det bildande innehållet i den statliga radion och televisionen är en skenfäktning. Individernas permanenta "uppkoppling" till elektroniska medier är snarare en del av problemet. Slaget om bildningen i Sverige står inte här. Det står hos varje individ. Det är den enskildes kärlek och respekt som avgör bildningens status. Det är så bildningen har fortlevt i historien, hos den hängivne romerske medborgaren, hos den fromma nunnan och hos den uppåtsträvande arbetaren.

Jonas Hansson (jonas.hansson@kultur.lu.se) är fil dr och idéhistoriker vid Lunds universitet.

Svensk Tidskrift

Har du missat något nummer av Svensk Tidskrift?

Vi har en begränsad upplaga av de tre senaste årens utgivning (förutom nummer 4/1997) som vi säljer billigt.

För enstaka nummer betalar du 20 kronor. Vill du köpa utgivningen för ett helt år tar vi 100 kronor, och för två år 150 kronor. För 70 kronor får du också en inbindningspärm.

Skriv, ring eller faxa in din beställning. Adress och telefonnummer finns i tidskriftens innehållsförteckning. Det går naturligtvis också bra att skicka e-post till prenumeration@svensktidskrift.se.

Journalistik som inte dör

Tror du att idéer spelar roll?

Då är det säkrast att du börjar prenumerera på Svensk Tidskrift.

Vi ger dig inblick i samhällets idédebatt, en kvalificerad samtidsanalys och politisk journalistik.

Vår idé är enkel. Vi tror att människan spelar roll!

Vår åsikt är enklare. Vi tror på ett friare och civilare Sverige!

Svensk Tidskrift Prenumeration: 295 kr.
Studentpris: 100 kr.

Tidskriften utkommer med sex nummer årligen. Sätt in pengarna på post- eller bankgiro med namn och adress på talongen. Eller skicka ett e-post till: prenumeration@svensktidskrift.se.
Postgiro: 727 44-6. Bankgiro: 575-7620.